

Vándoriskola és tanyai internátus¹

ELŐADTA SZOMBATFALVY GYÖRGY

A múlt évszázad hetvenes évei óta mindjobban terjeszkedő tanyai település már a népiskolai alaptörvény alkotásánál figyelem tárgya volt. Az 1868: XXXVIII. te. 48. §-a kötelezi a községeket, hogy a hozzájuk tartozó tanyák tanköteleseiről vagy tanyai iskolák állításával, vagy ahol ez nem volna célszerű, „járó-kelő (ambuláns)” tanítók alkalmazásával gondoskodjanak. Ennek ellenére úgyszólván csak a jobbérzelmű nagybirtokosok által, sokszor az egyház közreműködésével létesített úgynevezett „uradalmi” iskolák és a század vége óta az állam által egyes helyeken felállított állami tanyai iskolák szolgálták a tanyai, pusztai nép gyermekeinek elemi oktatási szükségletét, a nagy tömegek iskola nélkül maradtak vagy nagy távolságról jártak be sokszor egészségük veszélyeztetésével a belterületi iskolákba. A háború feltárta ennek a helyzetnek tarthatatlanságát. Az 1921:XXX. törvénycikk jogalapot adott arra, hogy a tanyai érdekeltséget, uradalmat vagy a községet a tanulók be- és hazaszállítására, vagy vándortanító alkalmazására vagy iskola létesítésére kötelezzék. E kötelezésnek azonban nem volt büntető szankciója s a gyakorlatban keveset ért.

A helyzet csak annyiban javult az 1921: XXX. törvénycikk következtében, hogy a beiskolázást szigorúbban ellenőrizték s addig, amíg a háború idején született gyermekek gyér korosztálya volt tanköteleseknél, volt férőhely a belterületi iskolákban a tanyai gyermekek számára is. Tanyai iskolák azonban nem épültek s tanulók beszállítása vagy a vándortanító alkalmazása sehol sem segített jelentékenyebben a helyzeten. Komoly lépést csak az 1926: VII. törvénycikk jelentett s ezzel kapcsolatosan az Országos Népiskolai Építési Alap létesítése, amely az új tantermek és tanítói lakások ezreit hívta létre jelentékeny részben éppen a tanyai gyermekek számára. Az iskolaszükséglet megállapítását a vallás- és közoktatásügyi minisztérium nagy körültekintéssel és statisztikai megalapozással végezte. Az 1926: VII. törvénycikk alapján alakított tanyai körzetekben 1926 és 1930 között túlnyomórészt felépültek a tanyai iskolák. A tanyai iskolakörzeteknek azonban megvolt az a gyengéjük, hogy szétszórt, gyér településű tanyarendszernél aránylag kevés tanulót tudott összegyűjteni s ezek nagyrészt is fásztó, sokszor 4-5 kilométeres gyaloglásra kényszerítette, ami jó utak hiányában rossz időben rendetlen, hiányos iskolalátogatásra vezetett. Egészen ritka település mellett vagy olyan helyeken, ahol nagy messzeségben csak csekélyszámú (20-25-nél kevesebb) tanköteles lakik, a tanyai iskola létesítése aránytalan költséggel járt volna. Ezekről az 1926: VII. törvénycikk tanyai internátus létesítésével kívánt gondoskodni. Ilyen nehéz probléma több nagy határú községben felmerült, így Karcagon, Jászkiséren, Kunhegyesen és a

¹ Vázlat.

biharmegyei Komádiban. A nagyon elterjedt tanyatelepülésű Szabolcs és Hajdú vármegyében pedig sok községben maradtak körzetalakításra nem elegendő iskolátlan határrészek.

A nagy iskolaépítkezés alatt a könnyebben megoldható és tömeges feladat kötötte le a kormány figyelmét és erejét. Az akciót befejezetlenül félbeszakította az 1929 óta érezhető, majd 1930-ban teljes erővel kitört gazdasági válság. Hét esztendeig pangott az iskolafejlesztő munka. A tanítótermelés és az állástalan oklevelesek munkanélkülisége tetőfokra hágott s fejlesztés nem volt lehetséges 1937-ig. Ekkor Szabolcs vármegye akkori tanfelügyelője, Tesléry Károly javaslatot tett arra, hogy állástalan férfitanítókkal ú. n. vándoriskolákat létesíthessen. A kormány ehhez hozzájárult s 1937 őszén megnyitlak Szabolcsban az első vándoriskolák, amelyek nemsokára a szomszédos Hajdú vármegyében is követőkre találtak. Ugyancsak 1937-ben Hóman Bálint kultuszminiszter magáévé tette azt a javaslatomat, hogy a Kornádi község külterületén nyilvántartott, de a szétszórt település miatt iskolátlan 320 tanyai tanköteles részére a községben állami iskolával kapcsolatos tanyai internátus létesíttessék.

A szétszórt vagy csekély számú tankötelesek beiskolázásának tehát két újabb módjával kísérletezik a kormány. Lássuk ezeket közelebbről.

A vándortanító intézménye úgy, ahogy azt az 1929HXXX. törvénycikk végrehajtási utasítása elgondolta, nem vált be, alkalmazására nem is került sor. Nem lehetett a körzet különböző pontjain megfelelő helyiséget s egy tanítói szobát, az egyik helyiségnél pedig kertes lakást biztosítani. Ez igényesebb megoldás lett volna az iskolaállításhoz, pedig az egyik nehézség éppen a gyér tanköteleshez viszonyítva túlköltséges iskolaépítésben jelentkezett és lett volna leküzdendő. A Tesléry-féle kísérlet abból az elgondolásból indult ki, hogy a 15-20 tanyai tanuló részére küldjünk ki egy kisebb igényű kezdő tanítót, aki hivatásszeretéből és későbbi jobb alkalmaztatás reményében pár évig vállalja azt a missziós munkát, hogy egy üres tanyaházban kezdetleges berendezéssel és felszereléssel család és szállásadó nélkül, élelmezéséről is maga gondoskodva, nyolc-tíz hetenkint vándorol egyik tanyacsoportból a másikba és vissza, magával vive mint vándorszínészek hajdan kellékeiket, az iskolafelszerelést, padokat, táblát, tanzsereket. Parasztszekéren vándorol az „iskola” és vele a tanító is a község vagy az érdekeltek által adott vagy kibérelt tanyaházba, mely bizony nem iskolának épült, hanem csak egy kis szobából s konyhából álló parasztház, amelyben azért elfér jó szoroson a legfeljebb két tucatnyi gyermek. Az ilyen világtól elmaradt, félreeső helyeken nagy örömet szerzett a tanító megjelenése, az egyetlen iskolázott ember, aki azért kereste fel ezt a legszegényebb népet, hogy gyermekeivel foglalkozzék. De nemcsak a gyermekekkel. A felnőttek is felkeresik az „iskolát”, amely a népművelésnek is szerény műhelye, sőt nem egy helyen a mindenütt jelenlévő Isten tiszteletének is színhelyévé magasztosult. A tanítót a tanulók vallási megosztottsága sem hozza zavarba. Eltanítja nekik szépen egymásután a katolikus, református és evangélikus hittant és tanítja őket a Utániára éppen úgy mint a zsoltárookra.

A vándoriskoláknál az elhelyezésről a helyi erők, minden egyébről az állam gondoskodik. Felszerelés, rádió, tankönyvek, irkák a népoktatási költségvetés terhére szerzetnek be. A tanító is állami. A kísérletnek úgylátszik, sikere van. Erkölcsei sikere és értéke vitán felül áll. A tanítási eredmény is megfelel a várakozásnak, mert a pár heti intenzív oktatás mellett a szerényebb pedagógiai igények kielégíthetők. A vándoriskola felett azonban az ideiglenesség szelleme lebeg. A tanító nagy nélkülözéssel és

erőfeszítéssel végzi munkáját, melynek végét két-három éven belül várja és kívánja. Az ajánlkozók egyelőre kikerülnek a tanítói túltermelés várakozóiból. A helyiség improvizált. A tanulási eredmény a szükségképen hosszú és meg-megismétlődő szünetek miatt nem mélyülhet el, nem verhet erősebb gyökeret s így a felejtés veszedelme nagyobb lévén, a maradandóságra nincs elég kilátása. Mégis azt kell mondanunk, hogy a vándoriskola üdvös és örvendetes kísérlet és még ha nem is válik állandó intézménnyé, kedves oázis emléke lesz a tanyai sötétség sivatagában.

A másik kísérlet egy helyhez fűződik: Kornádi községhez. Kornádi Bihar vármegyének ma népességre egyik legnagyobb, 10.000 lelkes, területre legnagyobb határú helysége. Huszonnyolcezer holdon fekszik s 3000-nél több tanyai lakosa van. Talaja agyagos, nagyrészen a Sárrét déli nyúlványa, hol a múlt században még mocsár volt. Innen van, hogy a legkisebb eső szinte járhatatlanná teszi a tanyák közt vezető dűlőutakat.

Kornádi tanyavilágában csak két nagyobb birtok van, azokban a birtokos tart fenn iskolát. A határ nagyobb része azonban kisgazdáké, akik közül sokan kint laknak a tanyán, de a legtöbb cselédet, tanyást tart kint. Ezek a kisgazdát szolgáló cselédek bizony nagyon szegény emberek s a legtöbbnek nincsen is rokona a faluban, hogy oda adhassa be gyermekét az iskoláztatás éveire. Idegen meg nem vállalja ingyért, illetőleg egy kis kosztravalóért a más gyermekét s így a kornádi cselédgyermek nagyobb része bizony iskola nélkül nőtt fel. Az életrealóbb és kevésbé földhözragadt szülők úgy segítettek magukon, hogy elmentek pár évre olyan gazdához, ahonnan bejárhatott a gyermek iskolába. Ezért a teljesen iskolázatlan gyermekek száma aránylag nem nagy, viszont igen kevés az, aki két osztálynál többet járt ki 12 éves korára. Továbbképző oktatásban meg senki sem részesült.

A közoktatásügyi kormányzat 1923-ban fedezte fel a Kornádi tanyavilágában lévő türheterlen helyzetet. Néhai Orbán Kálmán biharmegyei tanfelügyelő össze is íratta a tanyai gyermekeket s amikor 1926-ban megindultak a biharmegyei iskolaépítések is, ez a probléma is szőnyegre került. A bihari építkezések minisztériumi előadója itt is, mint még néhány helyen, csak az internátusi megoldást találta célravezetőnek. Az 1926: VII. törvénycikkben történt is gondoskodás arról, hogy ilyen megoldáshoz jogi alapja legyen a szükséges rendelkezésnek, az e tárgyban tett javaslat azonban csak olyan formában talált elfogadásra, hogy a községbeli református egyház tegyen kísérletet internátus létesítésére. Ezzel a kérdés holtvágányra került. Egyrészt azért, mert a református egyház presbitériumától nem lehetett várni, hogy más szellemet képviseljen a tanyai iskolaszükséglet kérdésében, mint általában a belterületi gazdák szoktak a tanyai nép életigényeivel szemben, másfelől pedig azért, mert az egyház nem rendelkezett azzal az anyagi erővel, amely a kérdés megoldásához szükséges. Így az internátus terve további tíz esztendőre az álmok birodalmába került. Mikor azonban az 1937. évben az iskolaépítések újra szőnyegre kerültek, a kornádi kérdés is feléledt s másfél év alatt a megvalósulás stádiumába jutott.

Az internátus állami, egy tíz tanerős állami iskolának tanulóotthona. Az iskola tíz tanítója közül 6 osztályvezető, kettő nevelő, egy háztartásvezető, egy pedig igazgatója az egész intézménynek. Az iskola és internátus mind a fiúkat, mind a lányokat befogadja s ennek megfelelőleg a tanítótöbbségben is öt férfit és öt nőt találunk. A fenntartó a magyar állam, azonban a fenntartási terhek tekintetében erősen tagolt tehermegosztás érvényesül. Tisztán az állam viseli a pedagógus-személyzet költségeit, két ápolónő (diakonisszák) beosztásáért fizetett díjat és az iskolaorvos díját. Ezek a kultusz-

tárca költségvetését terhelik. A dologi fenntartás terheiből egy részt a község fedez, egyelőre évi 5.000 pengős hozzájárulással. A dologi szükségletek további része a vármegyei jóléti alap évi 2.000 pengős hozzájárulásából, a belügyi kormány segélyéből és a földművelési minisztérium segélyéből adódik. A belügyi és a földművelésügyi minisztériumok hozzájárulása már az internátusi fenntartás céljaira megy azzal az indokolással, hogy a legszegényebb agrár népréteg segélyezéséről van szó, amidőn az intézmény lehetővé teszi számukra gyermekeik elemi oktatását és nevelését. A belügyminisztérium egészségügyi érdekekből ingyen cukrot is ad az intézménynek, amire a rendkívül rosszul táplált, túlnyomó részben csenevész gyermekeknek nagy szükségük is van.

Ezzel azonban nem meritettük ki a fenntartás anyagi forrásait. Talán első helyen kellett volna emlitenem a szülők hozzájárulását az internátusi étellezéshez. A minisztérium abból indult ki, hogy a gyermek táplálása a legszegényebb családban is megtörténik, tehát bizonyos hozzájárulást minden szülőnek kell adnia gyermeke internátusi étellezéséhez. Azonban ez a hozzájárulás maradjon alatta az otthoni tehernek s természetbeni szolgáltatással rovassék le, de joga legyen a szülőnek a terményt a mindenkori napi áron pénzben is leróni. A naturális hozzájárulás a következőkből adatik: búzából, árpából, morzsolt tengeriből, burgonyából, szemes borsóból, szemes paszulyból, tyúktojásból és szalonnából. Ezenkívül a legalább 3 holdas birtokosoktól háziszappanból. A szolgáltatás két szempontú érzékeny skála szerinti progresszivitással történik. Egyik szempont a foglalkozás, illetőleg a gazdánál a holdak száma. Másik szempont a család népessége. A tizenöt éven aluli gyermekek száma szerint hat fokozat van. A gazdasági cseléd és az 1 holdon aluli birtokos egyenlő gyermekszám mellett ugyanolyan hozzájárulást ad. Ezen felül más a kirovás az 1-2 holdas, a 3-5 holdas, a 6-10 holdas, a 11-20 holdas, a 21-40 holdas és a 40 holdon felüli birtokosoknál. Egy három gyermekes gazdasági cseléd pl. beszolgáltat gyermeke után egy hónapi ellátásért 8 kg búzát, 1 kg árpat, 4 kg morzsolt tengerit, 8 kg burgonyát, $\frac{1}{2}$ kg borsót és babot, 4 tojást és $\frac{1}{4}$ kg szalonnát. Ennek értéke 3 pengő és 60 fillér, vagyis az étellezéshez a szülő napi 12 fillérral járul hozzá. Az ötgyermekes cseléd már csak napi 6 fillérral, illetőleg ennek megfelelő terménnyel. Itt már a hozzájárulás szinte csak jelképes. A 40 holdon felüli birtokos, ha egy gyermeke van, a maximumot fizeti, ami napi 41 fillérnek felel meg s még mindig alatta van, a gyermek tényleges étellezési költségének, ami jelenleg napi 45 fillér. Itt legyen szabad rámutatni arra, hogy az érzékeny, kilókban, sőt egyes cikkek-nél félkilókban megszabott hozzájárulási tarifa, amelyet minden szülő előzetesen megkapott, úgy hogy ez lehetővé tette számára a kirovás pontos ellenőrzését, igen jól bevált. Egyfelől azzal, hogy világosan megmutatta a kirovási rendszer igazságos vagy legalább is a méltányosságot messzemenően figyelembevenni kívánó voltát, másfelől azzal, hogy módot adott mindenki számára a kirovás helyességének ellenőrzésére, az érdekelt szülők teljes megnyugvásának biztosításával olyan erkölcsi hasznot eredményezett, amely mellett a kirovásnál és a szolgáltatások beszédésénél az érzékeny skálától folyó többletmunka hátránya teljesen eltörpül. Talán nem felesleges megjegyezmem, hogy a szülők hozzájárulása mintegy 6.000 pengővel szerepel az intézet első, hat hónapos csonka tanévének költségvetésében.

A fenntartáshoz a község határában lévő kendergyár és két középirtokos is hozzájárulnak azon a címen, hogy ezzel egy különben megalakítás előtt álló érdekeltégi iskola fenntartásának kötelezettsége alól mentesülnek. E révén 1.550 pengő folyik be az intézet pénztárába.

Az internátus és a mellette lévő iskola a község belterületén $2\frac{1}{2}$ holdas telken négy épületben helyezkedik el. Az intézet villanyvilágítással, vízvezetékekkel van ellátva. A fiúk és leányok az internátus elkülönített két szárnyában hét nagy hálóteremben, nappal pedig a közös iskola tantermeiben nyernek elhelyezést. A gazdasági épületben lévő nagy étteremben 180 gyermek étkezik egyszerre. Az intézetben családi szellem uralkodik. A tanítótestület együtt étkezik a növendékekkel. A koszt szegényes, de egészséges, amit a növendékek havonként ellenőrzött testsúlybeli gyarapodása tanúsít. Az intézet orvosa minden reggel megvizsgálja a gyengélkedőket s a betegeket elhelyezi a fiúk és leányok számára külön berendezett betegszobába. A betegeket egy-egy diakonissza ápolónő gondozza. Ugyanők gondoskodnak a gyermekek ruházatának javításáról is.

Az intézet 1939. január 14-én nyílt meg 285 tanulóval. Kitűnt ugyanis, hogy a megnyitás négy hónapos késedelme miatt a szülők egy része beadta gyermekét a községbe s így a 360-as létszámra tervezett intézet az első csonka évben nem népesült be teljesen. Az iskola alkalmazkodni kíván a tanulók és szüleik életviszonyaihoz, amidőn nem a szokásos tízhónapos szorgalmi idővel működik, illetőleg az idősebb tanulóknál rövidebb tanévet állapít meg. A szorgalmi idő az első és másodosztályosok számára 9 hónap, szeptember 10-től június 10-ig, a harmadik és negyedik osztályosok számára október 1-től május 31-ig tart, az ötödik és hatodik osztályosoknál 6 hónap, november 1-től április 30-ig. A hetedik és nyolcadik osztályosok számára (az első félévben 12 VII. osztályos volt, VIII. osztályos egy sem) mindössze négy hónap, november 15-től március 15-ig.

A tanyai internátussal kapcsolatos iskola minden vonatkozásban megoldja a feladatot, sőt többet is ad, mint a népoktatás egyéb intézetei, amidőn nevelésben is részesíti épen a legszegényebb és legelmaradottabb néposztály gyermekeit. Létesítését az első nagy beruházás nehezíti. A kornádi intézet építése és felszerelése a legnagyobb takarékoság és gazdaságosság mellett is 340.000 pengőbe került, vagyis az első beruházás tanulónként majdnem 1.000 pengő. Egy 40 tanuló tanyai iskola építését és felszerelését 15.000 pengőben számítva, a tanyai internátusi megoldás több mint kétszeres építési, beruházási költséget jelent. Ezzel szemben a rendszerint hiányosan látogatott tanyai iskolával szemben biztosítja a hiánytalan iskolalátogatást, a tanulók egészséges testi és szellemi fejlődését és nevelését. Módot ad arra, hogy a teljes atomizáltságban élő tanyai nép gyermekei az internátusi nevelés révén társadalmi együttműködésre hajlamos egyénekké alakuljanak.